

ПРО ДИТЯЧУ ЛІТЕРАТУРУ ПО-ДОРΟΣЛОМУ

[В.В. Кизилова. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія. – Луганськ : В-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 399 с.]

У кожного було дитинство – отже, і певне коло книг, які з захоплення читалися або які праглося почитати. Зацікавлення відповідною літературою реактуалізується з появою власних дітей, а для когось – і внуків. Тому більшість відповідальних дорослих уважають себе хоч би трохи фахівцями у галузі літератури для і про дітей та юнацтва (найчастіше її не зовсім правильно, як стверджують дослідники, зокрема і Віталіна Кизилова, називають «дитячою літературою»), знають певне коло авторів і творів. Перечитання праці В. Кизилової переконує втому, що знаємо ми насправді дуже мало, бо праця відкриває цілий материк українських художніх текстів для дітей, які вийшли друком протягом якихось 60 років (хронологічні межі роботи насправді охоплюють і початок уже й ХХІ-го – «нашого» – століття). Приємною несподіванкою стало й те, що у вітчизняному літературознавстві є потужна школа «дитячології», яку багато хто з дослідників сприймає чомусь не зовсім серйозною, не зовсім науковою галуззю. Чому? В.В. Кизилова дає відповідь на це питання: позірну простоту кращих зразків літератури для дітей і юнацтва чимало митців і науковців несправедливо сприймає за примітивність. Як тут не згадати Г. Сковороду з його твердженням, що все геніальне – просте. Авторка монографії доводить: якщо не геніальність, то талант і наполеглива праця, чудове знання дитячої психології, вміння жити в дитячому світі потрібні, щоби досягнути цієї геніальної простоти.

Насправді дослідження літератури для дітей і юнацтва – справа складна, навіть щодо позірно елементарних речей. Наприклад, як

термінологічно правильно означити цей пласт літератури? У яких взаєминах він перебуває з розвитком усієї літератури і «дорослою» творчістю автора? Де межа, яка відокремлює твори для дітей і юнацтва від літературної творчості дітей та «дорослої» літератури, чи існує вона взагалі? У чому різниця між літературою для дітей і про дітей? Дати відповіді на них украй непросто. Віталіна Кизилова має своє бачення проблем і доводить, що пошук правильного їх вирішення – це не формальне вправлення у дефініціюванні, а вагомі кроки в осягненні сутності і завдань літератури для дітей і юнацтва, шляхів її формування і розвитку в українській літературі II пол. XX – поч. XXI ст. Особливо складними стали спроби жанрового визначення і розмежування конкретних текстів. Авторка монографії доводить, що потрібно постійно не забувати про те, що на літературу для дітей поширюється загальна літературна тенденція XX ст. до синтезування багатьох жанрів і різновидів у окремих творах, і ця тенденція в останні десятиліття лише посилюється.

Тому дослідниця виокремлює домінантні жанри і їх різновиди, і важко не погодитися з нею, що найпродуктивнішими в літературі для дітей і юнацтва були й залишаються (у крайньому разі, в українському письменстві) літературна казка і пригодницька повість у розмаїтті різновидів і модифікацій, але постійно нагадує, що наведена класифікація є умовною і може коригуватися в залежності від акцентації на тих чи інших змісто-формальних чинниках, того чи іншого дискурсивного прочитання. Їй не тільки літературного, мистецького. Твори для дітей, безперечно, як і будь-який інший літературний витвір, виконує естетичну функцію: «найголовніший критерій характеристики творів для дітей та юнацтва – *художність*» (с. 25). Але вона немислима також без інформаційної, пізнавальної та – особливо – виховної (дидактичної) функції, функції

соціалізації тощо. Навіть у творах фентезі – «другої реальності» – дослідниця акцентує на пізнавально-дидактичному їх характері, на «світоглядному сенсі» дитячої фантастики (с. 256).

Загалом слушні міркування В. Кизиловой про постійний контроль і тиск радянської ідеології на всі сфери літературного життя, у тому числі й на літературу для дітей і юнацтва. Проте видається, що в якийсь момент дослідниця стала заручницею подібних тверджень, особливо коли намагається розмежувати письменників на тих, хто подібному тискові піддався, і на тих, хто зумів вистояти у протистоянні з ним. Априорі до останніх потрапляють усі шістдесятники. До протилежного табору – всі інші. Важко, однак, погодитися що лише «соцзамовленням» є твори О. Копиленка, а тим більше – «Наші тайни» Ю. Смолича. Даремними видаються також твердження про те, що продуктивне в радянській літературі проставлення «хорошого» і «поганого» педагога є виявом усе того ж «соцзамовлення», як і загалом зображення небайдужого, працьовитого, творчого вчителя – носія прогресивних переконань. Чесно кажучи, я і зараз мрію про таких педагогів для власної дитини (як і дитина також), а головне – знаю: і зараз їх є чимало. А потрібно ще більше.

Враховуючи специфіку читача, не оминає В. Кизилова також питань психолого-фізіологічних і, наприклад, визначає причини найбільшої популярності саме повісті серед дитячо-юнацької аудиторії (на мою думку, досить влучно): повістевий жанр «є оптимальним для адекватного сприйняття підлітково-юнацькою аудиторією», яка не хоче обмежуватися однією-двома подіями в оповіданні чи новелі, але ще не готова читати завеликий за обсягом пригодницький роман, якому важко уникнути повторюваності, утримувати читацьку увагу в постійній напрузі. Як наслідок, романи для дітей пишуть зовсім нечасто, віддаючи перевагу повістевим

дилогіям, трилогіям, намагаючись зберегти тих самих персонажів, але суттєво оновити конфліктно-перипетійну основу і наративну стратегію. Загалом у монографії постійно педалюється думка, що жанротвірним домінантним чинником літератури для дітей є адресат із диференціацією на читача дошкільного і молодшого шкільного віку та читача середнього і старшого шкільного віку. Щоправда, не варто, мабуть, уважати орієнтацію на читача рисою, яка вирізняє літературу для дітей, бо кожен твір тримає у полі зору «свого» читача. Про це, зрештою, йдеться і в монографії, коли авторка посилається на відповідні думки М. Бахтіна (с. 51) й У. Еко (с. 56). Відмінність полягає хіба в тому, що увага до читацьких особливостей і запитів у літературі для дітей та юнацтва значно більша, ніж у «дорослій» літературі.

Попри те, що у монографії йдеться про пролеми нібито «дитячої» літератури, В. Кизилова усвідомлює й аргументує всю їх складність, а тому дає всебічне висвітлення крізь призму «історико-типологічних, рецептивних, герменевтичних стратегій, засад структуралізму, інтертекстуальності, наратології». Напрацювання попередників стало підґрунтям для роботи, і це стосується не тільки досліджень у царині літератури для дітей і юнацтва. Потреба писати саме цікаву, захоплюючу прозу виводить письменників, а заодно і дослідницю на ті літературні терени, які теж не в особливій пошані у «серйозних» літературознавців. Ідеться про літературну фантастику і пригодницькі жанрові різновиди, котрі найчастіше зараховуються дослідниками до паралітератури. Приємно, що не всіма. Є ґрунтовні праці і в цих галузях, більше того, є і свої наукові авторитети, котрі ґрунтовно (можливо, ґрунтовніше, ніж в інших царинах літератури) розглянули проблеми генології, морфології, наративних особливостей. Такими авторитетами для Віталіни Кизилової стали А. Вуліс, котрий дав надзвичайно

повну і скрупульозну характеристику пригодницьких жанрів, С. Олійник і Т. Бовсунівська – автори жанрових класифікацій літературної фантастики і фентезі відповідно. Та навіть у «чужих» галузях літературознавства В. Кизилова не йде сліпо за авторитетами, має власне бачення проблем, значно коригуючи класифікації й генологічні характеристики, творчо застосовуючи при дослідженні досить специфічної літератури для дітей і юнацтва.

Українська література для дітей і юнацтва другої половини ХХ ст. вписана в монографії в широкий контекст вітчизняної та зарубіжної літератури минулого й сучасності. Найбільше ж приваблюють два цікаві моменти в роботі. Перше: авторка постійно акцентує на потребі й умінні «дитячих» письменників побачити і зрозуміти Іншого та передати це вміння читачам. По-друге, В. Кизилова у кожному творі, попри типологічну спорідненість із подібними творами світової літератури, намагається побачити національну неповторність, яка може виявлятися у фольклорних витоках, в актуалізації національної історії й відтворенні сучасності, в символічному відтворенні вітчизняних суспільно-політичних і культурних реалій (інтерпретуючи, наприклад, «Королівство» Г. Пагутяк), навіть у тому, що в рисах позитивних дитячих персонажів вбачається відтворення національних ментальних рис («молодецтво, широта душі, героїка, романтичноліричні поривання, сильні пристрасті, буйні веселощі, гумор тощо» персонажів «Гореадорів з Васюківки» В. Нестайка, «що є невід'ємною складовою українського характеру»).

У якийсь момент задумався над тим, що читацька аудиторія літератури для дітей і юнацтва є багатомільйонною. І абсолютна більшість цієї аудиторії є не потенційними, а реальними читачами. Парадоксально прийшов до висновків, які заперечують перші рядки рецензії: насправді не так уже й

багато творів для дітей у нашій літературі. Ось і в монографії переважно повторюються одні й ті ж прізвища при аналізі творів різних епічних жанрів: В. Нестайко, Б. Комар, В. Рутківський, З. Мензатюк, А. Кокотюха, Я. Стельмах. Тішить те, що література для дітей і юнацтва стає все продуктивнішою в українській літературі, кількість авторів і творів невпинно зростає, як і накладі видань. Для них не зайвим буде знайомство з монографією Віталіни Кизилової, зокрема з її спостереженнями над сюжетобудовою, наративними особливостями, специфікою встановлення авторського контакту з читачами та ін., щоби творити не лише популярні, цікаві твори, але і з високим естетичним та пізнавально-виховним потенціалом. Не зайвою буде монографія і для літературознавців, бо переконує: твори для дітей і юнацтва – таки великий і дуже вагомий пласт вітчизняного письменства, без якого неповною буде картина української літератури II половини XX – початку XXI століття.